

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Konferencja pt." Problemy miejskie, a zjawiska planowania i żywiowości"

Author: Piotr Wróblewski

Citation style: Wróblewski Piotr. (1990). Konferencja pt." Problemy miejskie, a zjawiska planowania i żywiowości". "Studia Socjologiczne" (Nr 1/2 (1990), s. 196-199).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

I na koniec ostatni, z pewnością najmniej oficjalny punkt pobytu Roberta Mertona w Krakowie: jego spotkanie ze studentami socjologii. W tym miejscu chcę sobie pozwolić na osobistą refleksję. Wiele osób pamięta, że obecna wizyta Mertona w Polsce nie jest pierwszą, lecz trzecią już wizytą, jaką złożył w naszym kraju. Jako początkujący student socjologii miałem okazję uczestniczyć w spotkaniu z nim w Krakowie w 1973 r. Wówczas także, podobnie jak teraz, Merton znalazł czas i chętnie zgodził się na rozmowę ze studentami. Oba te spotkania łączy znakomita atmosfera i brak dystansu, wielość tematów poruszanych w bezpośredniej rozmowie

i urok osobowości naszego gościa. Zdecydowanie dzieli je natomiast sceneria: obecne spotkanie odbyło się w krakowskiej rezydencji Mertona w hotelu FORUM, a ówczesne — w korytarzu znajdującego się w do dziś trwającym remoncie Instytutu Socjologii UJ. Po tamtym spotkaniu pozostały autografy na kartach *Teorii socjologicznej i struktury społecznej* oraz zbiór artykułów przekazanych przez Roberta Mertona bibliotece Koła Naukowego.

Gościliśmy w Krakowie najwybitniejszego socjologa naszych czasów. Byłoby dziwne, gdyby godność, którą otrzymał, nie została mu przyznana.

Wojciech Adamek

Konferencja pt. „Problemy miejskie a zjawiska planowania i żywiowości”

W dniach 3—4 III 1989 r. odbyła się w Katowicach ogólnopolska konferencja pt. *Problemy miejskie a zjawiska planowania i żywiowości* zorganizowana przez Sekcję Socjologii Miasta Polskiego Towarzystwa Socjologicznego i Instytut Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Referat inauguracyjny wygłosił prof. dr hab. Władysław Kwaśniewicz. Tytuł jego wystąpienia *Planowanie a procesy żywiowe* rozwijał niektóre idee niekwestionowanego kłasyka tej problematyki prof. Kazimierza Dobrowolskiego. Autor dokonując przeglądu stanowisk badawczych wskazał na wielość kryteriów przyjmowanych przez socjologów w operacjonalizacji zjawisk żywiowych. Pierwszy typ obejmuje wszystkie sytuacje społeczne, w których zachowania jednostek lub zespołów ludzkich odbiegają od przyjętych standardów społecznych. Władysław Kwaśniewicz nazywa to zjawisko żywiowością typu bahawioralnego. Drugi typ, żywiowość o charakterze procesualnym, składa się głównie ze zdarzeń zachodzących w sferze makrospołecznej i mających historyczno-przyrodniczy charakter. Żywiowość akcydentalna, która ujawnia się w przypadkach wydarzeń powstających „na marginesie” planowo wyzwalanego procesu społecznego, stanowi ostatni rodzaj procesu żywiowego. Władysław

Kwaśniewicz zaznaczył, że dokonany przez niego przegląd procesów żywiowych jest jedynie próbą systematyzacji i nie wyczerpuje wszystkich znaczeń tego zjawiska ani nie operuje kategoriami w pełni rozłącznymi.

Dr Marian Malikowski z Wyższej Szkoły Pedagogicznej z Rzeszowa w wystąpieniu pt. *W kierunku nowych paradygmatów socjologii miasta w Polsce* wyróżnił siedem głównych perspektyw obecnych w tej subdyscyplinie. Byłyby to kolejno perspektywy: makrospołeczna, historyczno-procesualna, strukturalistyczna (władza w mieście), politologiczna (władza lokalna a władza centralna), instytucjonalna, neoegealistyczna (dostępność dóbr i usług) i humanistyczna (homocentryczna). W dyskusji zarzucano przede wszystkim arbitralność tego podziału oraz nie do końca jasną eksplikację kryteriów podziału.

Doc. dr hab. Władysław Misiak z Uniwersytetu Wrocławskiego w referacie pt. *Ruchy społeczne jako niekonwencjonalne formy osiągnięcia celów mieszkańców miast* przedstawił analizę ruchu o nazwie Pomarańczowa Alternatywa w kontekście związków jej działań z przestrzenią miejską, na przykładzie akcji podejmowanych we Wrocławiu. Najczęściej areną działań Pomarańczowej Alternatywy staje się ulica Świdnicka. Podstawowym problemem, z jakim spotyka się ten ruch — zda-

niem jego uczestników — jest poszukiwanie nowych pomysłów, które oddziaływałyby na publiczność heppeningowego spektaklu przekształcając ją z roli biernego widza w aktywne uczestnika. Autor wystąpienia stwierdził, że środki ekspresji, symbolika i strategia działalności Pomarańczowej Alternatywy mają wiele cech wspólnych z eksperymentami artystycznymi, które były realizowane we wrocławskich teatrach awangardowych.

Doc. dr hab. Kazimiera Wódz z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego wygłosiła referat pt. *Planowe i żywiołowe tworzenie, naznaczanie i przyswajanie przestrzeni miejskiej*, w którym przedstawiła teoretyczne założenia badań prowadzonych w czterech miastach Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Autorka kierująca pracami zespołu działającego w ramach RBPB III 38 stwierdziła, że problemem o podstawowym znaczeniu staje się ścieranie racjonalności wielu działających obecnie w przestrzeni miejskiej podmiotów, jednostek, grup, instytucji, przedsiębiorstw. Wynika to z przełamania w latach 80. scentralizowanego, nakazowo-rozdzielczego systemu planowania. Zespół kierowany przez Kazimierę Wodźową zajmuje się interferencją zjawisk planowych i żywiołowych zachodzących w Dąbrowie Górniczej, Tychach, Siemianowicach Śląskich i Rudzie Śląskiej. Badania generalnie osadzone są w ramach „przestrzeni miejskiej” nawiązującej w zasadniczych zrębach do schematu M. Castellsa, przetworzonego i wzbogaconego o wątki humanistyczne, wywiedzione m.in. z dorobku H. Lefebvrea, P.H. Chombarta de Lauwe i F. Znanieckiego. W badaniach przeprowadzonych w Rudzie Śląskiej zastosowano procedury pochodzące z prac klasyka antropologii miasta Ulfa Hannerza i kategorie stosowane przez Ervinga Goffmana w analizach „sposobów przedstawiania siebie”. Za pomocą technik ilościowych i jakościowych zebrano dane ilustrujące interferencje zjawisk planowych i żywiołowych na obszarze starych i nowych dzielnic miast GOP o czterech typach zagospodarowania przestrzeni: osiedla modelowego, „blokowiska”, starej zabudowy, domków jednorodzinnych.

W przerwie uczestnicy konferencji wzięli udział w wycieczce autokarowej, w czasie której dokonano lustracji miasta Tychy. Pokazano typowe rozwiązania architektoniczno-urbanistyczne, charakterystyczne dla przestrzeni miasta zaprojektowanego w pobliżu tzw. szarych Tychów. Wskazano na różnice między projektami a ich realizacją, które wynikały m.in. z ciągłego powiększania obszaru i liczebności nowej aglomeracji miejskiej przez wchłanianie okolicznych wiosek i miasteczek. Wzrost liczby ludności nie spowodował korekt w sferze infrastruktury „miasta bez centrum”.

Dr Marek Szczepański z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego przedstawił referat pt. *Plan i żywioł w procesie wytwarzania przestrzeni miejskiej (na marginesie badań nad koncentracją i segregacją społeczną w miastach GOP-u)* skupiając się głównie na przykładzie miasta Tychy. Autor stwierdził, że źródła ideologii planistycznej zespołu, który zaprojektował to miasto, tkwią w Karcie Ateńskiej, ideologii Bauhausu oraz w socrealizmie. Principia urbanistyczno-architektoniczne zespołu planistów wyznaczone zostały — zdaniem referenta — przez założenie tworzenia bloków urbanistycznych, przeinstytucjonalizowanie (plan objął hipotezę ludnościową, sektory osadnicze, ruchy zurawia na 100 m³ kubatury, powierzchnię każdego typu mieszkania, wielkość modułu itd.); milcząco przyjęte założenie o sferze pustej i idee kompozycji odśrodkowej (brak centrum). Reakcją na finalistyczny plan zagospodarowania przestrzeni miejskiej były działania żywiołowe podejmowane ze strony mieszkańców, polegające na adaptacji przestrzeni około mieszkaniowej; przez zakładanie ogródków przydomowych, zawłaszczenie przestrzeni klatki schodowej i adaptacji przestrzeni okołoblokowej, m.in. przez tworzenie parkingów. W peryferyjnych blokach urbanistycznych adaptacje dokonywane były w szerszym zakresie, ze względu na większą swobodę przestrzenną. Autor sformułował konkluzję o przeplanowaniu Tych, polegającym na ograniczeniu swobody zachowań przestrzennych. Wynika to z przekonania generalnych projektantów co do możliwości planowania wszystkich zachowań lu-

dzi. Z drugiej strony mieszkańcy uważają, że należy stwarzać jedynie ramy przestrzenne dla zachowań spontanicznych.

Dr Wojciech Błasiak, pracownik Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego, wygłosił referat pt. *Planowe i żywiołowe procesy konsumpcji miejskiej na przykładzie wybranych miast GOP-u*. Wystąpienie to było wstępną syntezą wyników badań nad procesami konsumpcji w dwóch skrajnie różnych, a przy tym charakterystycznych dla GOP-u miast — Dąbrowy Górniczej i Rudy Śląskiej. Zasadniczym źródłem żywiołowości konsumpcji miejskiej jest działalność samego przemysłu. Jest on bowiem eksterytorialną enklawą, której decyzje są autonomiczne. Decyzje te określają podstawowe warunki konsumpcji miejskiej. Zjawisko owo prowadzi do żywiołowości. Planowość to racjonalizacja *ex post* samej żywiołowości. W skali całego GOP-u ma miejsce proces kolonizacji wewnętrznej, polegający na rabunkowym wykorzystaniu potencjału przemysłowego i siły roboczej. Autor przedstawił dane uprawomocniające jego tezę, posługując się wskaźnikami ze sfery podziału dochodu narodowego. Dodatkowym argumentem była sytuacja klęski ekologicznej regionu. Kolonizacji wewnętrznej towarzyszy zjawisko prostego odtworzenia siły roboczej, występujące w GOP-ie.

Dyskusja toczyła się wokół zagadnienia doboru wskaźników kolonizacji wewnętrznej i możliwości zastosowania tego pojęcia, stosowanego powszechnie w analizach rozwoju państw afrykańskich, do badań zjawisk zachodzących w Polsce. Wielu dyskutantów miało trudności z przewyżnieniem stereotypowego wyobrażenia o Śląsku jako regionie uprzywilejowanym w stosunku do reszty kraju.

W drugim dniu obrad konferencji dr Maria Zrałek ze Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach wygłosiła referat pt. *Procesy urbanizacji Śląska* przedstawiając etapy i trendy rozwoju miast po 1945 r. W swoim wystąpieniu zaprezentowała dane liczbowe dotyczące społeczności miejskich GOP-u, w których proces urbanizacji nastąpił bardzo gwałtownie. Mimo stosunkowo wysokiego stopnia zurbanizowania przed II wojną światową w porównaniu z innymi regionami Polski, na Górnym Śląsku

można było zaobserwować powstawanie nowych aglomeracji (np. Tychy), różniących się w sposób zasadniczy od starych miast, które powstawały wokół zakładu przemysłowego.

Doc. dr hab. Eugeniusz Bagiński z Politechniki Wrocławskiej zaprezentował referat pt. *Atrakcyjne przestrzenie miejskie zaplanowane i urządzone i miejsca żywiołowo powstające*. W swoim wystąpieniu zaakcentował przede wszystkim zjawiska spontaniczne, żywiołowo powstające przestrzennie, w różnym stopniu atrakcyjne, ale widocznie niezbędne, skoro są wyszukiwane i użytkowane przez mieszkańców miast. Zaistnienie tych przestrzeni ukazuje całą sferę niedostatków; braku umiejętności odczytywania i zaspokajania potrzeb społecznych, niewystarczającej wyobraźni w kreowaniu i aranżowaniu przestrzeni miejskiej, zwłaszcza w miastach i dzielnicach nowo wznoszonych. Autor stwierdził, że w celu uniknięcia żywiołowego wykorzystania przestrzeni konieczne jest prowadzenie racjonalnej polityki przestrzennej. Nie sposób więc cokolwiek rozstrzygnąć bez dobrego planu zagospodarowania przestrzennego. Partycypacja społeczna przy opracowywaniu planów powinna ograniczyć błędy, jakie mogą powstać na wstępnym etapie zagospodarowania przestrzeni.

Dr Andrzej Mayer, pracownik Uniwersytetu Łódzkiego, przedstawił referat pt. *Problemy resegregacji w przestrzeni miejskiej*. Zajął się w nim nierównościami wytworzonymi w rezultacie przypadkowego (a przynajmniej przypadkowego ze społecznego punktu widzenia) braku kryteriów wtórnego podziału niektórych obszarów przestrzeni miejskiej. Zdaniem autora, *differentia specifica* badanego zjawiska jest owa wtórność podziału. Z tym właśnie punktem związane były główne zarzuty skierowane pod adresem autora. Krytycy (doc. Krzysztof Frysztacki) podkreślali ciągłość zjawiska segregacji i stąd resegregacja uznawana byłaby jedynie za nową szatę tego samego, ciągle dokonującego się procesu — o wtórności więc nie byłoby mowy.

Dr hab. Wojciech Świątkiewicz z Uniwersytetu Śląskiego wygłosił referat pt. *Różne spojrzenia na kulturę w mieście*. Autor wyodrębnił trzy zagadnienia, które można spotkać w analizach kultury w związku z problematy-

ką miasta. Tworzą one, do pewnego stopnia, różne opcje preferencyjne badań, mające swoje reperkusje tak w założeniach teoretycznych, jak i w przyjętych rozstrzygnięciach metodologicznych. Najszerzą kategorią analityczną jest pojęcie „kultura miejska”. Swą genezą związane jest ono ze specyfiką miasta (typów dziejowych miast), ale swym znaczeniem obejmuje szerszy zakres procesów społecznych niż te, które dokonują się w terytorialnej zbiorowości miasta; te, które miasto i miejskość, ujmowane jako konfiguracje cech kultury miejskiej, determinują.

Miasto jako specyficzna forma terytorialnego skupienia ludności — poprzez swą wielkość i strukturę ludności (demograficzną, klasową i zawodową), poprzez gospodarkę i instytucje oświatowe, (artystyczne, usługowe, religijne), poprzez założenia urbanizacyjne i kształty architektury, poprzez świadomość przynależności do miasta — wytwarza konfigurację cech kulturowych, które proponuje się nazwać „kulturą miasta”. Obejmuje ona parykularne cechy „kultury miejskiej”, zindywidualizowane i niepowtarzalne, tworzące oblicze kulturowe miasta.

Trzeci wyodrębniony aspekt analizy kultury w odniesieniu do problematyki miasta nawiązuje do tzw. dystrybutywnego ujęcia kultury. Na „kulturę w mieście” składają się rozmaite i zróżnicowane, także co do swej genezy i etapu oraz tempa rozwoju, formy i treści kultury, przejawiające się we wzorach zachowań mieszkańców miast. „Kultura w mieście” obejmuje swoim zakresem także i te elementy, które uznaje się za właściwe kulturze miejskiej.

Krzysztof Łęcki, pracownik Zakładu Badań Kultury Współczesnej Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego, wygłosił napisany wspólnie z Piotrem Wróblewskim referat pt. *Elementy społecznego zamknięcia przestrzeni w starych dzielnicach mieszkaniowych Górnego Śląska*. Autorzy rozpatrując zamknięcie przestrzeni w szeroko rozumianej perspektywie fenomenologicznej dokonali analizy kilku elementów społecznego zamknięcia przestrzeni charakterystycznych dla starych dzielnic mieszkaniowych Górnego Śląska. Były to: (1) przypisywana środowiskowo nazwa, akceptowana przez mieszkańców jako wyznacznik

ich tożsamości, najczęściej niepokrywająca się z nazwą administracyjną danego obszaru, (2) natężenie gwarowości, (3) reakcja na „obcego” oraz (4) ikonograficzne oznaczenie przestrzeni w formie napisów o mocno skonwencjonalizowanej topice. Autorzy analizując wyżej wymienione cztery elementy zamknięcia przestrzeni w starych dzielnicach wskazują na ich względną niezależność od czynników ekologiczno-urbanistycznych.

Dr Stanisław Nurek z Zakładu Procesów Urbanizacji i Planowania Społecznego Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego przedstawił pewne problemy teoretyczne wynikłe z prowadzonych przezeń analiz, które inspirowane były przez socjologię życia codziennego i socjolingwistykę (tytuł referatu: *Potoczne rozumienie miejskości*). Zdaniem autora, społeczny świat miejski jest dany człowiekowi w swojej sytuacyjności względem urbanistyczno-architektonicznego projektu (*design*). Przyjmując to założenie można powiedzieć, że problematyka socjologiczna dotycząca pytania, czym jest dla człowieka miasto (miejskość), zostaje sprowadzona do ujawnienia reguł doświadczenia i przeżywania (syndromu) miejskości. Można tego dokonać poprzez zastosowanie analitycznej koncepcji aktów (czynności) mówienia (mowy).

Prof. Jacek Wódz, kierownik Zakładu Procesów Urbanizacji i Planowania Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego, naświetlił zagadnienie problemów społecznych występujących w mieście wygłaszając referat pt. *Problemy społeczne miasta*. Nawiązując dalej do przebiegu konferencji podkreślił nieprzypadkową różnorodność tematyki tu podejmowanej oraz znaczenie interdyscyplinarnego podejścia do problemów socjologii miasta, zaprezentowanego w wielu wystąpieniach.

Na zakończenie głos zabrał prof. Władysław Kwaśniewicz podkreślając wysoki poziom merytoryczny wystąpień, a także wzbudzonych przez nie polemicznych sporów. Zaznaczył, iż prezentowane koncepcje mogą przyczynić się do dalszego rozwoju polskiej socjologii miasta — pomocna w tym będzie publikacja materiałów z konferencji, która ukaże się nakładem wydawnictwa Śląskiego Instytutu Naukowego.

Piotr Wróblewski